

SOMUT VE SOYUT NEDİR?

Prof. DR. Rıza FİLİZOK

Okul kitaplarımızda isim olan kelimelerin "somut" ve "soyut" diye ikiye ayrıldığı bilgisi verilir ve şöyle tanımlanır:

"Somut isimler: Beş duyu ile kavranan varlıkları gösteren isimlerdir."

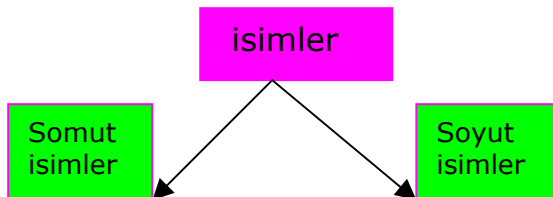
Örnek: "Taş, ev, bitki" somut isimlerdir.

"Soyut isimler: Beş duyu ile kavranamayan ancak akılla tasarlanan kavramları gösteren isimlerdir."

Örnek: "insanlık, beyazlık, hürriyet" somut isimlerdir.

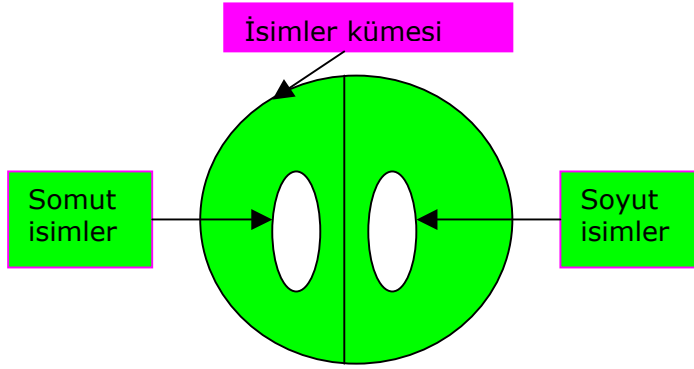
Ülkemizde bilim ve okul hayatında geçerli olan tanım, hemen hemen bu bilgilerle sınırlıdır. Bu bilgi doğru olmakla birlikte, ancak ilköğretimin birinci devresi için yeterlidir ve eğitimin üst basamakları için hiç de yeterli değildir. Kullanılmakta olan tanım, sadece "duyulardan gelenler" ile "akıldan gelenler" karşıtlığına dayanmakta, meselâ "derecelenme" ilişkilerini göz ardı etmektedir. Bundan dolayı bu kavramları öğretiyorsak onların daha ayrıntılı bilgilerine ulaşmamız gerekmektedir. Bu bilgileri göz önünde bulundurmadan isimlerin soyut mu yoksa somut mu olduğunu tespit etme daima belirsizlikler olacak, zihinler karışacaktır.

"Duyulardan gelenler" ile "akıldan gelenler" karşıtlığına dayanılarak yapılan bu sınıflandırma, diğer ilkeler göz önünde bulundurulmayınca mutlak bir ayırım imiş gibi algılanmaktadır ve olgu şöyle kavranmaktadır:

Somut ve soyut için böyle bir ayırım geçerlidir, ancak bu ayırım, sanıldığı gibi mutlak bir ayırım değildir. Buradan çıkaracağımız sonuç şu denklem değildir:

$$\text{isimler kümesi} = \text{Somut isimler kümesi} + \text{soyut isimler kümesi}$$

Yani isimler, soyut ve somut olarak ikiye ayrılırlar, bu doğrudur; ancak bu, her kelimenin mutlaka iki gruptan birisi içinde yer alacağı anlamına gelmez. Bu ayırımın amacı, isimlerin gösterdiği nesnelerin iki karşıt grup içinde bulunduklarının fark edilmesini sağlamaktır. Her kelimeye somuttur veya soyuttur diyemeyişimizin sebeplerinden birisi isimlerin soyut ve somutluğunun çok zaman **göreceli** olmasıdır. Yani bütün isimler aslında somut ve soyut diye iki öbeğe ayrılmazlar, onlar çok zaman somuttan soyuta doğru giden bir eksen üzerinde yer alırlar, somuttan soyuta doğru yükselen bir merdivenin basamağıdır:

Soyuttan somuta doğru sıralanmış şu isimlere bakalım:

nitelik	En soyut
renk	Soyut (ancak üsttekine göre somut)
kırmızı	Soyut, (ancak üsttekine göre somut)
Kırmızı elma	En somut

Bu isimlerin en somutu "kırmızı elma"dır. İkinci basamaktaki "kırmızı" ise nesnesinden ayrılmış bir kavramı ifade ettiğinden soyuttur. "Renk" kelimesi ise daha üst bir zihinsel soyutlamayı içerdiğinden daha soyuttur. "Kırmızı" kelimesi "Renk" kelimesine göre daha somuttur. Aynı şekilde "renk" kelimesi "nitelik" kelimesine göre daha somuttur.

Bu örnek, soyut ve somut kavramlarının karşılıklı ilişkisi dışında derecelenme "tedric" ilişkileri içinde olduğunu göstermektedir. İsimlerin soyutluğu yahut somutluğu tespit edilirken karşılık ilişkisi kadar "derecelenme" ilişkisinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu iki kavramı, biraz ayrıntılı bir şekilde ele alalım:

Soyut, bir soyutlamanın neticesinde ortaya çıkan şeydir. Zihnin bir varlığı yahut bir şeyi, gerçekte onunla birleşmiş halde bulunan diğer niteliklerini bir yana bırakarak, sadece bir niteliğiyle kavraması olayıdır. Yani zihnin, nesne ile ilgili nitelikleri nesneden ayırarak kavramasıdır: Bir kağıdın şeklini, ağırlığını vb. hesaba katmadan beyazlığını düşünebilirim. Bu durumda beyazlık, soyuttur. Aynı şekilde elimde bir elma varsa, o elmanın kokusunu, rengini, ağırlığını, şeklini aynı anda kavrarım. Somut fikir, bir şeyin niteliklerinin birlikte kavranışıdır. Elmanın sadece rengini bütün diğer niteliklerden ayrı olarak düşündüğümde ise soyut (abstrait) düşünmüş olurum.

Somit terim (müşahhas lafız, ism-i ayın), öznenin bir niteliğini gösteren ve özneye bir bütün oluşturan terimdir : Mesela « Nazik, bilgin, yuvarlak » kelimeleri bir ismin sıfatı olarak kullanılabilirler « Nazik hanım, bilgin adam, yuvarlak masa ». Böyle bir isme bağlanan bu sıfatlar, somuttur ve somut terim adını alır. Nazik kelimesine göre nezâket, bilgin kelimesine göre bilim, yuvarlak kelimesine göre yuvarlaklık kelimeleri ise soyuttur. Soyut ve somut terimlerden

bahsedebildiğimiz gibi, soyut ve somut fikirlerden, imajlardan, resimden, hayallerden de bahsedebiliriz. Soyut Üslup, somut nesneleri, manzaraları, somut kahramanları tasvir etmekten ziyade fikirleri ifade eden üsluptur. Meselâ La Rochefoucauld'nun üslubu soyuttur; Buna nazaran La Bruyère'inki çok daha somuttur. Bunlar bu kavramların günlük dildeki kullanışlarıdır. Aritmetikteki sayılar soyuttur. Sayılar bir varlığa bağlı olarak kullanıldığında ise somuttur : « üç, on, yüz » soyuttur ; üç elma, on koyun, yüz kitap » somuttur.

Psikoloji ve mantık bilimine göre bir şey gerek dış gerek iç tecrübelerimiz içinde yer alıyor, bir veri ortaya koyuyor ve idrak ediliyorsa somuttur. Mesela bir olgu gerek maddî ve tabii, gerek ruhî ve sosyal olsun somuttur. Buna karşılık matematiksel veriler soyuttur. Soyut, tûmeldir. Belli bir anda bilinç ile algılanan ruhî bir olgu da somuttur. Çünkü tikel ve hakikîdir.

Düşünce, genel olarak üç yolla soyutlamaya ulaşır:

- 1) Gerçeği genelleştirir (généraliser)
- 2) Gerçeği analiz eder, ayırır, ayrıştırır (analyser)
- 3) Gerçeği tekrar inşa eder, kurar (construire)

Duyularımızla algılayabildiğimiz şeylere somut diyoruz; bunun sonucunda da insan somut, insanlık ise soyuttur diyoruz. Bununla birlikte çağdaş dil bilimi bizlere yeni bir şey öğretmiştir. Bütün kelimeler soyuttur: Her dilbilimsel işaret (gösterge / signe), yani her terim yahut kelime bir nesneyi değil, bir kavramı (gösterilen) gösterir, dolayısıyla her işaret yani kelime anlam yönünden soyuttur. Dil, bir soyutlama aracıdır. Kelimeler ancak gösterdiği varlığın nitelikleri açısından değerlendirildiğinde (eski dil bilimi anlayışına göre) soyut ve somut diye ikiye ayrılabilirler.

Klasik bilimlere bize soyutlamanın anlam fakirleşmesine yol açtığını da söylüyordu ve bunu şöyle açıklıyordu:

“Varlık, canlı, kuş, kanarya kelimelerini genelden özele doğru yani soyuttan somuta doğru sıraladığımızda, kaplamı en geniş olan kelime varlıktır, çünkü dış dünyadaki bütün varlıkları içine alır. Buna karşılık varlık kelimesinin işlemi azdır. Çünkü varlık teriminin tek bir özelliği vardır, o da “var olmak”tır.

Kanarya terimine gelince; biz kanarya dediğimiz zaman, varlıklar içinde yalnız bu tür kuşu kastederiz. Yani kaplamı çok azdır, sadece kanaryalar kümesini gösterir; buna karşılık özellikleri fazladır, yani işlemi çoktur. Öyleyse, bir terimin kaplamı çoğaldıkça işlemi, işlemi çoğaldıkça kaplamı azalır.”

Çağdaş bilimlere göre ise soyutlama zorunlu olarak bir anlam fakirleşmesine yol açmaz. Tersine, gerçeğin en soyut modelleri, en zengin işleme sahiptir.

Görüldüğü gibi soyut ve somut kavramları, bilinmesi ve tanınması kolay olan kavramlar değildir. Bu kavramları öğretirken soyutluk ve somutluğu hemen ve kolayca kavranabilen isimlerden hareket edilmelidir. Öğrencilere önümüze çıkan her kelimenin hangi gruptan olduğunu sormamız doğru değildir. Çünkü bunu kimse başaramaz. Durum böyle olduğu halde ilköğretimden yüksek öğretime kadar her türlü sınavda öğrencilerimizden soyut ve somut kelimeleri bulmaları istenmektedir. Elbette bu tür sorular yararlıdır ve sorulabilir, ancak önce eğitimcilerin bu kavramlar hakkında daha açık ve kesin bilgiye ulaşması, sonra da bu bilgileri ilkeleriyle öğrencilere kazandırması ve ondan sonra sorması gerekir. Bu konudaki tutarsızlıkların ve tuhaflıkların hangi boyutlara vardığını görmek için ders kitaplarına, sınav sorularına, dersane yayınlarına ve internet sitelerine bakmak yeterlidir. Gençliğimizin zekâsı bu bilgi kirliliği içinde kararmaktadır.

Aynı kelime nasıl kullanımıyla soyut da somut da olabiliyorsa, farklı bilim dallarına, düşünce ekollerine ve yaklaşımlara göre de aynı kelime soyut yahut somut olabilir. Çağdaş bilimin biz eğitimcilere yüklediği görev, bu kavramların her zaman mutlak değil, bazen göreceli değerleri olduğunu öğrencilerimize anlatmak ve oldukça zor bir görev de olsa inceliklerini kavrayıp kavratmaktır. Atalarımız ve Batılılar bunu yüzyıllardır başardığına göre biz de başarabiliriz. Çağdaş uygarlığın anahtarı bu kavramlarla düşünebilmektir.